

**«ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ» КСЕНОФОНТА І «ΑΡΤΧΑΣΤΡΑ»
КАУТИЛЬЯ — ДВА ВЗАЄМОДОПОВНЮЮЧИХ ПЕРШОДЖЕРЕЛА
ЕΚΟΝΟΜΙΚΙ**

Бабайлов В.К., канд. екон. наук, доцент

Пахомова Л.В., асистент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Постановка проблеми. Дана стаття є продовженням [1], де було з'ясовано, що у Доантичну епоху не було не тільки виділення економіки у складі господарської діяльності (господарства), але й самого терміну «економіка». Це стало другою глобальною проблемою, яка вирішувалася вже в епоху Античності і Середньовіччя. Але досі не існує чіткої відповіді на таку не просту, але важливу складову цієї глобальної проблеми – які конкретні, детальні причини відокремлення, виділення, народження економіки, як терміну, поняття і явища. Відсутність вирішення цієї складової зніжує глибину розуміння як економіки, так й господарства. Труднощі вирішення цієї проблеми додає ще й те, що перекладачі зі грецької не є економісти, а економісти не в змозі здійснити коректний переклад з грецької. Й як наслідок існують величезні недоліки у вирішенні цієї важливої складової проблеми.

У процесі дослідження автор прийшов до висновку, що для їх подолання, перш за все, необхідний і достатній правильний переклад лише двох, але ключових і найрозповсюджених давньогрецьких термінів: «οικονομία» Гесіода і «οικονομικός» Ксенофонта. При цьому термін «οικονομία» слід перекладати не як «економія» і не як «економіка», а тільки як «господарство»; а термін «οικονομικός», — тільки як «економіка», або «економія». А їх зв'язок у тому, що οικονομικός (економіка) є частка οικονομία (господарства). Саме без цього неможливе розуміти сенс будь-яких літературних джерел стосовно другої глобальної проблеми економіки.

Кропіткий і уважний аналіз літературних джерел привів ще й до такого важливого висновку: вперше економіку виділив у господарстві не тільки Ксенофонт у своєму труді «Οικονομικός», але й Каутілья у своєму знаменному трактаті «Αρτχαστρα» [2], причому інакше і раніше ніж Ксенофонт. Тому історико-економічний інтерес уявляє визначеність елементів схожості і відмінності досягнень саме цих двох засновників економіки. Саме й це обумовило *актуальність даної статті*. Для пошуку можливості отримання правильної відповіді на це питання автором проведений аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перш за все, автор звернув увагу на публікацію [3]. У неї стверджується: «Первісно економічна наука зародилася під назвою «економія» («οικονομία»). У перекладі з грецького «економія» означає мистецтво ведення домашнього господарства («ойкос» —

дім, господарство, «номос» — учення, закон). Вперше цей термін ввів грецький поет Гесіод (VIII–VII ст. до н. е.), а в науковий оборот — давньогрецький філософ Ксенофонт (430-355 до н. е.)). Тут просто маса неточностей. По-перше, автор суперечить самому себе: якщо *ойкос* – це дім, господарство, то це вже не економіка, а синтез економіки, інженерії, адміністрації і виробництва. Тому у перекладі «οικονομία» – це не *економія*, а *господарство* — саме так, по сенсу, а не по звуку слідує перекладати грецьке «οικονομία». По-друге, якщо *номос* — це вчення, то це не наука (вчення і наука — поняття нетотожні [4]. По-третє, Ксенофонт ввів в оборот зовсім не термін «οικονομία», але – «οικονομικός». Але парадокс у тому, що інші автори помилково навпаки перекладають його не як економіка, а як господарство, зокрема, або як **домогосподарство, або як домобудівництво, або як домоведення** [5,6,7,8,10].

Помилки [3] повторюються й у [5], де теж відмічається, що οικονομικός Ксенофонта: «...складається з двох грецьких слів — «ойкос» (дім, господарство) та «номос» (знаю, закон, правило) — і дослівно означає «мистецтво ведення домашнього господарства» або «управління домашнім господарством». А далі автор усвідомлене цитує значно схожі помилки у декількох літературних джерелах.

Щоб наочно продемонструвати наскільки розповсюджені помилкові і суперечливі трактування «οικονομία» і «οικονομικός», приведемо цитування ще декількох літературних джерел.

Так, у [6] відмічається: «Свої економічні погляди Ксенофонт виклав у трактаті «Οικονομία» («Про домашнє господарство»), де звернувся до всебічного вивчення проблеми поділу праці в суспільстві. Зокрема йшлося про поділ праці на просту та фізичну, вбачаючи зв'язок між поділом праці та розміром ринку». Тут крім помилки у назві основного труда Ксенофонта автор проходить поза головного у поділу праці — виділення економіки.

У [7] також значна увага надається багатьом аспектам діяльності Ксенофонту, але крім головного — виділення економіки у господарстві, тобто, виділення «οικονομικός» у «οικονομία»: «Літературна спадщина відомого грецького філософа і історика Ксенофонта (бл. 430 — бл. 356 до н.е.) досить велика. Два його твори присвячені економічних питань — це твір «Про доходи», в якому розглядається проблема поліпшення фінансового становища Афіні і «Економікос», в якому даються поради щодо раціонального ведення **домашнього господарства**».

Й у [7] відмічається і такий цікавий факт: «Ксенофонт вважався великим любителем нових слів. Він придумав слово «економіка» (Οικονομικός) від грец. Οικονομικε — **домоведення**, мистецтво управління домашнім господарством».

На думку автора даної статті навряд чи основною причиною введення Ксенофонтом нового терміну «οικονομικός» (для визначення нового поняття «економіка») була тільки пристрасть до нових слів; скоріше це було намагання відмежуватися від «οικονομία», сенс якого зовсім не «економіка», а все господарство.

У [8], де Ойкономікос (гр. Οἰκονομικός) визначається як «...сократичний діалог, написаний Ксенофонтом, що переважно розглядає питання *управління домогосподарствами* та сільського господарства». Тут знову помилка економікос — це не все управління, це не все господарство, це тільки частка управління, господарства, це тільки економіка.

Й тільки у [9] вперше мова йде саме про суто *економічні* погляди Ксенофонта: «У працях Ксенофонта існують окремі зауваження стосовно вартості, яку він розглядає з позицій споживчого господарства. В історико-економічній літературі деякі автори позиціонували Ксенофонта як такого, хто першим звернув увагу на двояке використання *блага* — у якості споживчої вартості та мінової вартості». Однак, й цей автор не помічає начало кардинально нової епохи, нового етапу розвитку господарської діяльності — виділення у неї особливої частки — економіки.

Публікація [10] фактично повторює [9]: «Свої економічні погляди Ксенофонт виклав у трактаті *«Ойкономія»* («Про *домашнє господарство*»), де звернувся до всебічного вивчення проблеми поділу праці в суспільстві. Зокрема йшлося про поділ праці *на просту та фізичну*, вбачаючи зв'язок між поділом праці та розміром ринку. Ксенофонт одним з перших: осмислював дві сторони того чи іншого товару, виражаючи споживчу та мінову вартість: перша споживна вартість (корисність) — це така користь, яку приносить товар споживачеві в процесі споживання; мінова вартість — здатність товару прирівнюватися до іншого товару — еквіваленту, або обмінюватися на інший з врахуванням певних кількісних пропорцій; засуджував лихварський капітал; визнавав необхідність існування грошей, визнаючи вагомими такі їх функції як обігу та засобу нагромадження; пропонував постійно нагромаджувати гроші на випадок війни, для розширення пануючого на той час натурального виробництва».

Й у [11] теж повторюється інформація у [10]: «Заслугою Ксенофонта є постановка питання про подвійне використання блага - як споживчої цінності та як мінової. Поняття «цінність» він уживає в двох значеннях. Як споживна вартість «цінність є щось добре» залежить від корисності речей, вміння ними користуватися. Водночас цінність розглядається як здатність речі вимінюватися на іншу річ, тобто як мінова цінність».

Невирішені складові загальної проблеми. Отже, проведений аналіз дійсно свідчить про багатий матеріал щодо самих різних аспектів господарської діяльності й одночасно про повну відсутність навіть постановки проблеми щодо визначення першоджерел виділення у неї економіки.

Формулювання мети і задач статті. Метою статті й стало встановлення першоджерел походження терміну, поняття і явища «економіка». *Задачі:*

доведення і визначення характеру внеску Ксенофонта у виділення економіки у господарської діяльності;

порівняння і оцінка внеску у народженні економіки двох видатних вчених — Ксенофонта і Каутілі;

висновки (визначення основних результатів й особливо їх *наукової новизни і практичної значимості*).

Методики дослідження: огляд літературних джерел; 2С70 (один зі основних приватних законів логістики); ВСО (все є організація); історично-логічного Гегеля (коротко — методика час), аналогія [4].

Виклад основного матеріалу дослідження. При вирішенні *першої* задачі було встановлено, що Ксенофонт у своїй роботі «*Οἰκονομικός*» вперше вводить терміни «цінність», «благо», «споживча цінність» і «мінова цінність». Для сучасних економістів ясно, що цінність — це вартість. А так як сучасне розуміння економіки — це організація вартості, то, відсіля слідує, що саме цей труд Ксенофонта є першоджерело економіки.

Вирішення *другої* задачі дослідження привело автора ще до одного важливого висновку. Справа в тому, що Ксенофонт виділення економіки у господарської діяльності розглядав тільки з боку споживача, покупця; але він зовсім не звертав увагу на те, що благо, цінність, вартість створюється спочатку виробником, у виробництві.

Й навпаки, ще раніше Ксенофонта видатний вчений й державний діяч Стародавньої Індії брахман Каутілья у знаменному трактаті «Артхашастра» якраз і усуває вказаний недолік Ксенофонта [2]. У [2] трактат «Артхашастра» перекладається як «настанови про користь». Слово «*артхашастра*» складається зі двох слів: *артха* — управління речовими цінностями і *шастра* — правила, вчення, трактат про правила управління (господарювання) речовими цінностями (вартістю). У своєму трактаті Каутілья (на відміну від Ксенофонта) веде мову не про «благо» і «цінність», а про «багатство». (При цьому впадає в очі такий історичний факт: майже через дві тисячі років меркантилісти і фізіократи використовують не термін «благо» Ксенофонта, але саме «багатство» Каутілья). Й багатство Каутілья розглядав саме з боку виробника. При цьому він вперше (майже на дві тисячі років раніше Адама Сміта) прийшов до висновку, що «...багатство визначається витратами праці» [1].

Але існує ще одна відмінність у поглядах на економіку Каутілья і Ксенофонта: Каутілья «організацію багатства» не обозначає особливим і новим терміном: термін «*Arthasāstra*» перекладається із індійської не як економіка, а саме як «настанови про користь» [2, 12]. Тобто, строго кажучи, формально він не виділяє *економіку* зі господарської діяльності. Але, якщо точно, то і Ксенофонт формально не говорять про виділення «*Οἰκονομικός*» у господарської діяльності. Але зі всього контексту їх вчень слідує, що саме вони зробили виділення економіки у всієї господарської діяльності.

На думку автору даної статті необхідне підкреслити й таку важливу деталь: розглянуті дві різні економічні думки Ксенофонта і Каутілья про організацію вартості відповідно зі боку споживання і обміну у Ксенофонта і зі боку виробництва у Каутілья зовсім не слід розглядати як протилежні, конкуруючі думки; навпаки — це взаємодоповнюючі точки зору, які тільки поглиблюють розуміння економіки причому навіть й сучасними економістами.

Отже, такий досконалий аналіз еволюції поглядів на розвиток економіки і економічної думки приводить до вирішення найважливішої проблеми — визначення моменту, часу і складного сюжету виділення економіки в окрему, особисту і найважливішу сферу знань, практичну діяльність, галузь, професію, яка у подальшому означалася і навіть зараз означається тільки одним терміном — терміном «економіка». Й у джерел, витоків істинного розуміння економіки стояли тільки два великих вчених — це Каутілья і Ксенофонт. До речі, «Економіка» і «Хрематистика» Аристотеля, «Політична економія» Антуана де Монкретьєна і «Економікс» Альфреда Маршалла — це вже й лише види саме економіки Ксенофонта і Каутільї.

При вирішенні *третьої* задачі визначені такі основні результати:

- усунені помилки у трактуванні найважливіших термінів, понять і явищ «οἰκονομία» (господарство) і «οἰκονομικός» (економіка); встановлений їх істинний зв'язок (οἰκονομικός є частка οἰκονομία);

- доведений і визначений характер внеску Ксенофонта у виділення економіки у господарської діяльності (Ксенофонт вперше ввів і акцентував увагу на два важливі саме економічні поняття: «споживча вартість» і «мінова вартість», чим фактично визначив економіку як організацію вартості);

- встановлений характер внеску Каутільї у виділення економіки у господарської діяльності — він вперше вартість визначив як витрати праці; чим теж положив начало економіки як організації вартості;

- здійснено й порівняння внеску у народженні економіки двох видатних вчених — Ксенофонта і Каутільї (якщо Ксенофонт вартість визначає зі боку споживача, обміну, то Каутілья вартість визначає зі боку виробника, виробництва);

- надано оцінку внеску у народження економіки цих двох видатних вчених (їх різні трактування економіки не суперечливі, а навпаки — взаємодоповнюючі, які тільки поглиблюють її розуміння);

- **наукова новизна** результатів статті — вперше встановлене, що саме «Οἰκονομικός» Ксенофонта і трактат «*Артхашастра*» Каутільї є два взаємодоповнюючі першоджерела економіки;

- **практична значимість** отриманих результатів в тому, що встановлення першоджерел економіки (двох взаємодоповнюючих вчень «Οἰκονομικός» Ксенофонта і «*Артхашастра*» Каутільї) сприятиме не тільки суттєвому поглибленню економічних знань, але і ефективності результатів їх впровадження у менеджмент і виробництво.

Автор впевнений, що поглиблення розуміння вирішення другої глобальної проблеми економіки (виділення економіки у господарської діяльності і формування її понять) створює сприятливі умови для реалізації третьої статті щодо третьої глобальної проблеми економіки — визначення, встановлення необхідного зв'язку з однієї сторони виробництва, підприємства, фірми і з іншої — торгівлі, обміну, ринку; іншими словами — проблеми зв'язку директивності і рівноправності; економічної ефективності; створення гідного прибутку.

Перелік посилань

1. Бабайлов В.К. Калгулова Р.Ж. Історія економіки — основні аспекти першого етапу. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: збірник наукових праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*. 2023. № 2 (31). С. 181–191.
2. Артхашастра: веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 29.12.2023).
3. Етапи виникнення, становлення та розвитку економічної теорії: веб-сайт. URL: <https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/> (дата звернення: 29.12.2023).
4. Бабайлов В.К. *Методологія наукових досліджень: навчальний посібник*. Харків: ФОП Бровін О.В. 2019. 150 с.
5. Поняття економіки. Головна функція економіки: веб-сайт. URL: <https://studies.in.ua/bzakon/77-1-ponyattya-ekonomki-golovna-funktsiya-ekonomki> (дата звернення: 29.12.2023).
6. Ксенофонт: веб-сайт. URL: <https://www.google.com/search?q> (дата звернення: 29.12.2023).
7. Загальна характеристика античної економічної думки: веб-сайт. URL: <https://library.if.ua/book/39/2567.html> (дата звернення: 29.12.2023).
8. Ойкономікос: веб-сайт. URL: <https://www.wikidata.uk-ua.nina.az/> (дата звернення: 29.12.2023).
9. Ксенофонт: веб-сайт. URL: <http://wiki.kneu.edu.ua/HistOfEcoTeor/index> (дата звернення: 29.12.2023).
10. Ксенофонт: веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 29.12.2023).
11. Економічна думка античної Греції: веб-сайт. URL: <https://pidru4niki.com/1298010860159/ekonomika/> (дата звернення: 29.12.2023).
12. Артхашастра: веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 29.12.2023).

References

1. Babaylov, V.K., Kalgulova, R.Zh. (2023) History of the economy — the main aspects of the first stage. [Istoriia ekonomiky – osnovni aspekty pershoho etapu]. *Problems and prospects of entrepreneurship development: Collection of scientific works of the Kharkiv National Automobile and Road University*. No. 2 (31). P. 181–191.
2. Arthashastra [Artkhashastra], available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (last accessed 29.12.2023).
3. Stages of emergence, establishment and development of economic theory [Etapy vynyknennia, stanovlennia ta rozvytku ekonomichnoi teorii], available at: <https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/> (last accessed 29.12.2023).
4. Babailov, V.K. (2019). Methodology of scientific research [Babailov V. K. Metodolohiia naukovykh doslidzhen]: study guide. Kh.: FOP Brovin O.V. 150 p.
5. Concept of economy. The main function of the economy [Poniattia ekonomiky. Holovna funktsiia ekonomiky], available at: <https://studies.in.ua/>

bzakon/77-1-ponyattya-ekonomki-golovna-funkkya-ekonomki (last accessed 29.12.2023).

6. Xenophon [Ksenofont], available at: <https://www.google.com/search?q> (last accessed 29.12.2023).

7. General characteristics of ancient economic thought [Zahalna kharakterystyka antychnoi ekonomichnoi dumky], available at: <https://library.if.ua/book/39/2567.htm> (last accessed 29.12.2023).

8. Oikonomicos [Oikonomikos], available at: <https://www.wikidata.uk-ua.nina.az/> (last accessed 29.12.2023).

9. Xenophon [Ksenofont], available at: <http://wiki.kneu.edu.ua/HistOfEcoTeor/index> (last accessed 29.12.2023).

10. Xenophon [Ksenofont], available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (last accessed 29.12.2023).

11. Economic Thought of Ancient Greece [Ekonomichna dumka antychnoi Hretsii], available at: <https://pidru4niki.com/1298010860159/ekonomika/> (last accessed 29.12.2023).

12. Arthashastra [Artkhashastra], available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (last accessed 29.12.2023).

РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 330.81; JEL Classification: B 11

Бабайлов В.К., Пахомова Л.В. «ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ» КСЕНОФОНТА І «ΑΡΤΗΧΑΣΤΡΑ» ΚΑΥΤΙΛΪΑ — ДВА ВЗАЄМОДОПОВНІЮЮЧИХ ПЕРШОДЖЕРЕЛА

Метою статті й стало встановлення першоджерел походження терміну, поняття і явища «економіка». *Задачі:* доведення і визначення характеру внеску Ксенофонта у виділення економіки у господарської діяльності; порівняння і оцінка внеску у народженні економіки двох видатних вчених — Ксенофонта і Каутілі; висновки (визначення основних результатів й особливо їх наукової новизни і практичної значимості). *Методики дослідження:* огляд літературних джерел; 2С70 (один зі основних приватних законів логістики); ВСО (все є організація); історичного-логічного Гегеля (коротко – методика час), аналогія. *Результати:* усунені помилки у трактуванні найважливіших термінів, понять і явищ «οικονομία» (господарство) і «οικονομικός» (економіка); встановлений їх істинний зв'язок (οικονομικός є частка οικονομία); доведений і визначений характер внеску Ксенофонта у виділення економіки у господарської діяльності (Ксенофонт вперше ввів і акцентував увагу на два важливі саме економічні поняття: «споживча вартість» і «мінова вартість», чим фактично визначив економіку як організацію вартості); встановлений характер внеску Каутілі у виділення економіки у господарської діяльності — він вперше вартість визначив як витрати праці; чим теж положив начало економіки як організації вартості; здійснено й порівняння внеску у народженні економіки двох видатних

вчених — Ксенофонта і Каутілії (якщо Ксенофонт вартість визначає зі боку споживача, обміну, то Каутілія вартість визначає зі боку виробника, виробництва); надано оцінку внеску у народження економіки цих двох видатних вчених (їх різні трактування економіки не суперечливі, а навпаки — взаємодоповнюючі, які тільки поглиблюють її розуміння). **Наукова новизна** результатів статті — вперше встановлене, що саме «Οἰκονομικός» Ксенофонта і трактат «Архашастра» Каутілії є два взаємодоповнюючі першоджерела економіки. **Практична значимість** отриманих результатів в тому, що встановлення першоджерел економіки (двох взаємодоповнюючих вчень «Οἰκονομικός» Ксенофонта і «Архашастра» Каутілії) сприятиме не тільки суттєвому поглибленню економічних знань, але і підвищенню ефективності практики економіки, менеджменту у цілому, а в результаті і самого виробництва.

Ключові слова: господарство; економіка; вартість; цінність; блага; багатство; глобальна проблема; Ксенофонт; Каутілія.

UDC 330.81; JEL Classification: B 11

V.K. Babailov, L.V. Pakhomova XENOPHONTO'S «ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ» AND KAUTILYA'S «ARTHASHASTRA» ARE TWO COMPLEMENTARY PRIMARY SOURCES ECONOMY

The purpose of the article was to establish the primary sources of the origin of the term, concept and phenomenon «economy». **Tasks:** proving and determining the nature of Xenophon's contribution to the separation of the economy from farm activity; comparison and evaluation of the contribution to the birth of the economy of two outstanding scientists - Xenophon and Kautilya; conclusions (definition of the main results and especially their scientific novelty and practical significance). **Research methods:** review of literary sources; 2C70 (one of the main private laws of logistics); VEO (everything is an organization); historical-logical Hegel (in short – time method), analogy. **Results:** errors in the interpretation of the most important terms, concepts and phenomena "oikonomia" (farm) and "οἰκονομικός" (economy) have been eliminated; their true connection is established (οἰκονομικός is part of oikonomia); the proven and determined nature of Xenophon's contribution to the separation of the economy from farm activity (Xenophon first introduced and emphasized two important economic concepts: "consumer value" and "exchange value", which actually defined the economy as the organization of value); the established nature of Kautilya's contribution to the separation of the economy from farm activity — he defined value as labor costs for the first time; which also marked the beginning of the economy as an organization of value; a comparison of the contribution to the birth of the economy of two prominent scientists - Xenophon and Kautilya (if Xenophon defines value from the side of the consumer, exchange, then Kautilya defines value from the side of the producer, production); an assessment of the contribution to the birth of the economy of these two outstanding scientists is given (their different interpretations of the economy are not contradictory, but on the contrary — complementary, which only deepen their understanding). **The scientific**

novelty of the results of the article is that it was established for the first time that Xenophon's «Οἰκονομικός» and Kautilya's treatise «Arthashastra» are two mutually complementary primary sources of economics. *The practical significance* of the obtained results is that the establishment of the original sources of economics (two complementary teachings «Οἰκονομικός» of Xenophon and «Arthashastra» of Kautilya) will contribute not only to a significant deepening of economic knowledge, but also to the effectiveness of the results of their implementation in management and production.

Keywords: farm; economy; cost; value; benefits; wealth; global problem; Xenophon; Kautilya.

Відомості про авторів / About the Authors

Бабайлов Василь Кузьмич — кандидат економічних наук, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: super_super-kod@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1451-7222>. Моб. (050) 139-27-76.

Babailov Vasil — PhD, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Пахомова Людмила Володимирівна — Харківський національний автомобільно-дорожній університет, асистент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: lyudakada@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-4449-2512>. Моб. (067) 391-33-92.

Pakhomova Lyudmila — Kharkiv National Automobile and Highway University, assistant professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine/